

## ХУДОЖНЯ КНИГА І МОРАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ СТУДЕНТІВ

Формування активної життєвої позиції, свідомого ставлення до суспільного обов'язку — важливе завдання морального виховання радянських людей [1, с. 87]. Комплексний підхід до виховання комуністичного світогляду в радянській молоді, в тому числі й у студентів, передбачає і формування моральної орієнтації юнаків і дівчат. Велику роль у цій справі відіграє сучасна книга.

В епоху науково-технічної революції, в умовах розвинутого соціалістичного суспільства виховна роль книги постійно зростає. Сучасна книга скоріше і повніше, ніж ще порівняно недавно, відгукується на сучасні події і найновіші досягнення науки. Це зумовлено насамперед тим, що, як відзначалося на XXV з'їзді партії, у нових творах соціалістичного реалізму «все частіше, а головне — глибше, знаходить відгук те основне, істотне, чим живе країна, що стало частиною особистої долі радянських людей» [1, с. 88].

Кафедра марксизму-ленінізму УПІ ім. Івана Федорова проводить конкретно-соціологічні дослідження, щоб з'ясувати, як впливає книга на моральну орієнтацію студентів. Понад 600 студентам III і IV курсів були запропоновані дві анкети. Перша мала з'ясувати характер впливу книги на формування деяких моральних якостей студентів; друга — ставлення студентів до конкретних літературних персонажів, щоб таким чином дати уявлення про їхні інтереси та ідеали.

Нас цікавили загальний характер і ступінь впливу книги на поведінку молодшої людини в колективі, на її ставлення до навчання і суспільної роботи, стосунків з товаришами. Анкети містили ряд питань, відповіді на які мали з'ясувати, чи допомогла книга студентам знайти своє місце в колективі. Відповіді на «супутні» питання повинні були виявити, на яку категорію студентів найбільше впливає в цьому відношенні книга. Готуючи анкети, ми враховували, що частина студентів, яка до вступу в інститут працювала на виробництві, вже має певний досвід життя в колективі. Інша ж частина студентів, які прийшли до вузу відразу після школи, тільки певною мірою здатні до соціальної адаптації, серед

них є невелика група юнаків і дівчат, які з тих чи інших причин за час навчання в школі не набули навичок життя в колективі. Представникові цієї групи студентів опис певної життєвої ситуації в літературному творі може підказати потрібне рішення, а та чи інша риса характеру персонажа книги чи ідея, висловлена автором, — стати прикладом для поведінки. «Коли читаєш твір, — писав М. І. Калінін, — дуже часто знаходиш себе то в одному образі, то в іншому, знаходиш деякі свої риси» [2, с. 216].

Усвідомлення приналежності до колективу, відповідальності за спільні інтереси, як відомо, передбачає взаєморозуміння між його членами. У свою чергу таке взаєморозуміння значно залежить від взаємної об'єктивної і принципіальної оцінки членів групи. Під час дослідження ми намагалися також з'ясувати, чи допомогла студентам книга виробити таку оцінку.

Дані опитування виявили, що значна частина студентів (22,5% відповідей) під впливом художньої літератури стала глибше розуміти характери своїх товаришів. Багато з них при цьому посилалися на книгу Д. Граніна «Іду на грозу». 70% опитаних засвідчили, що стали помічати саме позитивні риси в характерах своїх товаришів. Відповіді на це питання показові. Вони свідчать про гуманістичну спрямованість естетичних інтересів студентів. Результати дослідження розкривають важливу особливість того, як художня література сприяє духовному зближенню студентів: не тільки зближенню інтересів, але й, що особливо важливо, формуванню почуття взаємної поваги.

Цей висновок підтверджується також даними іншого характеру. Йдеться про умови формування у студентів культури почуттів. Педагогічна практика свідчить, що в дуже складному процесі виховання культури почуттів беруть участь різні фактори: власний життєвий досвід, вплив друзів, педагогічний вплив і читання художньої літератури. Ми намагалися з'ясувати, яка питома вага художньої літератури в цьому процесі, визначити ступінь впливу книги на здатність до співпереживання, зокрема — до співчуття чужому лихові та вміння поділити чужу радість.

Аналіз результатів анкетування виявив, що багато студентів (22% відповідей), особливо дівчата, вважають, що саме книги допомогли їм виховати в собі здатність до співпереживання. Причому переважна частина з них (76% позитивних відповідей) вважає, що читання художньої літератури сприяло розвиткові здатності співчуття чужому лихові, а решта — вміння поділяти чужу радість.

Читання художньої літератури вчить не лише пізнавати внутрішній світ інших, але й пізнавати самого себе. Самопізнання, як відомо, складний суперечливий процес. Коли робиться оцінка самого себе шляхом зіставлення з персонажем книги, то в цю оцінку неминуче привносяться суб'єктивні моменти: якісь риси свого характеру перебільшуються, якісь не зауважуються і т. п. Тут найбільш важливим є те, що ці суб'єктивні моменти створюють зацікавленість у такому зіставленні. Властива молодому

читачеві здатність «примірювати» себе до літературного героя сприяє облагороджуванню моральних якостей, удосконаленню його особистості.

Студентам пропонувалося визначити (за 10-бальною шкалою), які суттєві сторони своєї особистості вони стали усвідомлювати під впливом читання художньої літератури: 1 — недоліки, 2 — інтереси, 3 — можливості. Бали розподілилися так: на недоліки припало 5 балів, на інтереси — 3,5 бала, на можливості — 1,5 бала. Ці дані свідчать, що вдумливе читання виховує в молоді здатність до критичної самооцінки, яка є необхідною умовою самовдосконалення.

Прагнення до самовдосконалення виникає на високому ступені розвитку самосвідомості. Про це свідчать відповіді на питання: «Які моральні якості набули у Вас дальшого розвитку під впливом читання художньої літератури?». Було запропоновано перелік з чотирьох моральних якостей: принциповість, негативне ставлення до егоїзму, честолюбство, прагнення відзначитися. Результати анкетування виявили, що у 38% студентів зросло почуття принциповості, у 26% посилилося негативне ставлення до егоїзму. Честолюбство відмітили лише 0,6%, а прагнення відзначитися 0,4%. (У решті відповідей були названі інші якості).

Показово, що саме принциповість посіла перше місце у відповідях студентів. З цією якістю радянські люди, у тому числі і студенти, пов'язують відповідальність перед колективом і перед собою, чесність, послідовність у переконаннях і вчинках. Звідси негативне ставлення не тільки до егоїзму, але й до інших чужих нашої моралі якостей.

У виборі найбільш близького літературного героя рельєфно виявляються суттєві риси світогляду людини, її прагнень, ідеалів. Це особливо стосується молоді, яка приходить до вузу після школи. Не маючи достатнього життєвого досвіду, ці юнаки і дівчата, як правило, знаходять взірці для себе серед персонажів літературних творів.

Це підтвердило і наше дослідження. Значна частина студентів (30,5% усіх відповідей) віддає свої симпатії героям творчим, діяльним, а також тим (20,5% відповідей), хто бореться за велику справу і здатний пожертвувати собою в ім'я високої мети (Мерсьєв з книги Б. Полевого «Повість про справжню людину»; Рошин з роману О. Толстого «Ходіння по муках»; Серпілін з роману К. Симонова «Солдатами не народжуються»). Характерно, що улюблені герої багатьох студентів — відомі письменники-антифашисти: Мате Залка, Антуан Сент-Екзюпері, Назим Хікмет, Пабло Неруда.

Моральна орієнтація радянських студентів різко контрастує з орієнтацією певної частини західного студентства, у якої склалася соціальна апатія, психологія цинізму [2, с. 10].

Високі моральні ідеали радянського студентства є передумовою його ідейної зрілості та творчої спрямованості. На XVIII з'їзді ВЛКСМ Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верхов-

ної Ради СРСР Л. І. Брежнев сказав: «Мільйони юнаків і дівчат показують зразки мужності, стійкості, вірності ідеалам Жовтня. З великим ентузіазмом вони працюють всюди, де проходить фронт комуністичного будівництва, активно борються за виконання напружених планів розвитку країни» [4, с. 280]. Почуття високого громадського обов'язку — характерна риса морального обличчя радянської молоді.

У науковій літературі зазначається, що частині студентів з числа вчорашніх школярів на перших порах властива певна «інфантильність», однак атмосфера вузівського колективу, самостійне розв'язування навчальних завдань, а особливо участь у трудовій діяльності, сприяють поступовому подоланню цього недоліку. У процесі соціальної практики формуються цілеспрямованість, віра в свої сили. Соціальна активність радянських студентів підпорядкована життєстверджуючій меті, глибоко гуманістична. Саме цим можна пояснити те, що багато опитаних (39%) назвали своїм улюбленим літературним героєм оптимістично настроєну людину — трудівника і борця, вихідця з народу (Василь Тьоркін, Кола Брюньон, Тіль Уленшпігель).

Нашій молоді чуже пристосовництво. На пропозицію дати порівняльну оцінку (в балах) таким літературним персонажам: 1 — принципним, що твердо відстоюють свої переконання, 2 — здатним пристосовуватися до умов, 3 — тим, які люблять легке життя, обминають труднощі — студенти віддали перевагу вмінню твердо відстоювати свої позиції (7 балів з 10). Не більше двох балів одержали персонажі, які прагнуть безтурботного життя. Найменша кількість балів (1 бал) була віддана персонажеві, що вміє пристосовуватись. Цей вибір можна пояснити тим, що студенти, яким все давалося легко, не звикли по-справжньому працювати, і, природно, їх інтереси близькі інтересам тих героїв, які прагнуть легкого життя.

Отже, художня література, зокрема сучасна радянська книга, є важливим засобом формування комуністичної моралі у радянських студентів. Вміле використання впливу художньої книги — важливий складовий елемент комуністичного виховання молоді.

**Список літератури:** 1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. — К.: Політвидав України, 1976. 2. *Калинин М. И.* Избранные произведения. — М.: Политиздат, 1975. 3. *Брежнев Л. И.* Доповідь на XVIII з'їзді комсомолу. — Ленінським курсом, т. 7. К.: Політвидав України, 1979. 4. *Еременко Ю. В.* Юношеский изоляционизм — орудие антикоммунизма. — М.: Высшая школа, 1976.

The article is devoted to some questions of book influence, fiction in particular, on students formation of moral orientation.

The article is written on the basis of the generalization of the concretely sociological research results. The authors disclosed some aspects of student's moral make-up, formation of which is greatly influenced by fiction.

Стаття надійшла в редколегію 15 березня 1979 року